

Սակայն, շատ տարիներ չանցած, իբր 429-430ին, Ս. Աղեքսանդր և իր միաբանները վտարուեցան Բիւզանդիոնէն, նոյն իսկ Նեստորի գրգռութեամբ և թելադրութեամբ և թէոդոս կայսեր վճռով, սրբոյն խիստ և անաչառ յանդիմանութիւնները անհանդուրժելի դառնալով անոնց։ Այն ատեն Ս. Աղեքսանդր ապաստանեցաւ իր միաբաններով՝ Բիւթանիոյ ծովափանց վրայ՝ Ս. Հիւպատիոսի մենաստանին մէջ, ուր և կնքեց սրբութեամբ իր կեանքը յամին 440։ Անոր յաջորդը՝ Յովհաննէս Աբբայ՝ դարձաւ նորէն Բիւզանդիոն, և Վոսփորի սիրալի ափանց վրայ՝ Իրեկեոն կոչուած տեղը (այժմու Սթենիայի ծովախորշին զիմաց), նոր վանք մը կառոյց, որ հաւատացելոց առատ նուէրներով քիչ ատենէն ընդարձակ եկեղեցի մը և ճոխ գրատուն մ'ունեցաւ։ Եւ ճիշդ հոս է, յիշեալ Յովհաննէս առաջնորդին ժամանակ (441-445 տարիներուն), որ սկսան ակոսմիտ անուամբ ճանչցուիլ այն միաբանները։ Հետեւաբար ակոսմիտ անուան գործածութիւնը, կամ զոնէ ընդհանրացումը, 440 թուականէն վերջն է, այն է՝ յետ մահուան Մաշթոց վարդապետին (439), և անոր Բիւզանդիոն երթալէն իբր 23 տարի վերջը։

Բ) Ակոսմիտ բառը՝ սոսկ վանական միաբանութեան մ'անունէ, և չի յիշուիր երբեք եկեղեցական պատուոյ կամ աստիճանի նշանակութիւն ունեցած ըլլալ։ Այո՛, երբեմն ընդհանուր առմամբ «ակումիտ» կոչուած են արեղաները կամ վանականները, որոնք անքուն և աղօթքով կ'անցնէին զիշերները, ինչպէս «սիւնակեաց» ներք, իբր «ճգնաւոր»ի իմաստով, սակայն երբեք «իմաստուն» կամ «վարդապետ» նշանակութեամբ գործածուած չէ։ «Հայկազեան» բառարանը ուզելով մեկնել Մաշթոց վարդապետին ընծայուած «ակումիտ» անունը կամ տիտղոսը, կ'ըսէ. «Կարգ միանձանց անհանգստից... ուր էր և վարժարան իմաստութեան, ուստի ելանէին մեծիմաստ վարդապետը, յորոց սակի գրեցին Յոյնը և զմերս Մաշթոց», եւն.։ Գիււ-

տաւոր է մեկնութիւնս, զոր իւրացուցեր են նաեւ բանասէրներէն ոմանք, ճիշտ ինչպէս արդ սովորութիւն է «Բենեդիկտեան» կոչել ո՛ր և է խոր և հմուտ ուսուցիչ մասիրող մը։ Սակայն մեր պարագային մէջ՝ գոհացուցիչ չէ՛ և պատմութեան ալ կը հակասէ, քանի որ այդ միաբանները Մաշթոցի Բիւզանդիոն ուղեւորելու պահուն (416-17), — եթէ նոյնիսկ վայրկեան մը շնորհէնք անոնց ակոսմիտ անունը այդ ժամանակէն, — միայն աղօթքով և ճգնութեամբ կ'անցունէին իրենց կեանքը Միջագետքի վանքին մէջ, չունենալով տակաւին միջոցներ և գիրքեր՝ ուսմամբ և գիտութեամբ պարապելու համարալու, որ անոնցմէ «մեծանուն րաբուններ և մեծիմաստ վարդապետներ ելլէին», ինչ որ պատահեցաւ շատ վերջը (440-450ին), վերոյիշեալ Յովհաննէս և անոր յաջորդ Մարկեղոսի առաջնորդութեան ժամանակ, երբ Իրեկեոնի վանքը նշանաւոր մատենադարան մ'ունենալով, ճոխ եկեղեցական եւ աստուածաբանական գիրքերով գիտական կեդրոն մը դարձաւ։

Այս մասին՝ իմ կարծիքս է հետեւեալը։ Նախ բացարձակապէս անյարմար և եկաստուն է հոս ո՛չ միայն ակոսմիտ բառը, այլ նաեւ ամբողջ պարբերութիւնը «ակումիտ անուն կոչելոյ», որ ո՛չ Կորեան գրչին վայելուչ հայերէն է, ո՛չ պատմական, և ո՛չ ալ պատշաճ և յարմար տեղւոյն և պարագային։ Եւ իրօք, եթէ կայսրը ուզէր պատիւ կամ աստիճան մը տալ Մաշթոցի, ինչ հարկ կամ աճապարանք կար՝ որ Անտիոքի մէջ, ճանապարհի կիսուն, և առանց զինքը տեսած ու ճանչցած ըլլալու գար, մանաւանդ որ մտադիր էր Բիւզանդիոն երթալու։ Այս տեսակէտով՝ շատ աւելի յարմար և բանաւոր կ'երեւի ինծի Խորենացոյն¹ և փոքր Կորեան² պատմածը, որ երբ Մաշթոց Կոստանդնուպոլիս հասաւ, տեսան, ճանչցան ու գնահատեցին անոր սրբութիւնը և իմաստութիւնը, որով թէոդոս կայսրը և Ատ-

1. Խորենացի. էջ 535-6. — 2. Փոքր Կորեան. էջ 27.

տիկոս հայրապետը՝ զինքը Հայաստան ուղարկելու պահուն՝ տունն նաեւ վարդապետական պատիւ կամ աստիճան մը, ուրիշ շնորհներու և պարգեւներու հետ։ Բայց ինչ որ զիս աւելի կը դրդէ՝ այդ «ակումիտ անուն կոչելոյ» նախադասութիւնը չընդունելու իբր Կորեան գրչին հարազատ, այն է՝ որ լրիւ չի բացատրեր հեղինակին միտքը, և չի կապուիր սերտիւ ո՛չ նախորդ և ո՛չ յաջորդ հատուածին հետ։ Ինծի այնպէս կ'երեւի թէ հոս Կորեան դրած պիտի ըլլայ, «առ ինքն» (առ կայսրն) կամ «յարբունին» և կամ «յարբունի դուռն յուղարկելոյ» բացատրութիւնը կամ նման բան մը։ Եւ իրօք, ինչ էր Ս. Սահակայ խնդրանքը առ Անատոլիս, եթէ ո՛չ՝ թէոդոս կայսեր հրամանը բերել՝ որ Մաշթոց Բիւզանդիոն երթար, «ձեռնառու լինել ճանապարհին»։ Եւ ահա կը հասնի կայսերական հրամանը. «ուստի և հրաման ելանէր», ինչ բանի՝ եթէ ոչ «յարբունիս» կամ «յարբունի դուռն յուղարկելոյ զսուրբն՝ վայելուչ մեծարանօք», որուն կը կցէ անմիջապէս Կորեան. «իսկ

նորա (Մաշթոցի) գրագմութիւն աշակերտացն տարեալ ի քաղաքն Մետիլինացոց, յանձն առնէր սրբոյ եպիսկոպոսի քաղաքին... և զլիաւոր աշակերտացն թողոյր զայն՝ որում Ղեւոնդէոսն կոչէին... և առեալ զպատուական եպիսկոպոսն Դերջանոյ՝ որոյ անուն կոչէր Գինթ, և սակաւ յաշակերտաց... և ելեալ (յուղի¹) և բազում պատիւ գտեալ հասանէին ի թագաւորակաց քաղաքն Կոստանդինական»։ Կարծեմ շատ պարզ է Կորեան միտքը, և կ'երեւի ինծի թէ ան՝ իր իսկական գրութեան մէջ՝ փոխանակ «ակումիտ անուն կոչելոյ» անիմաստ բացատրութեան դրած պիտի ըլլար, «ուստի և հրաման ելանէր, վայելուչ մեծարանօք զսուրբն յարքունիս (կամ, «յարքունի դուռն») յուղարկելոյ», և կամ ասոր նման բան մը՝ արժանաւոր իր ոսկեղինիկ գրչին։

(Շարունակելի)

Հ. Յ. ԹՈՐՈՍԵԱՆ

1. Փակագծի մէջ դրուած բառը «յուղի» իմա է, բացատրելու համար իմաստը, փոխանակ ապագրին մէջ դրուած «յանարոյն դիմասկիւն» կէս — հայ և կէս — յոյն բառերուն։

ՀԱՅ ԳԵՂԱՐՈՒԵՍԻ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

ՎԻՇԱՊԸ ՀԱՅԱԿԱՆ ԳՈՐԳԵՐՈՒՆ ՄԷՁ

(ՓԻԻՆԻԿ ԹԷ ԱՐԾԻԻ)

(Շար. տես ըստ 1931 էջ 300)

Աւարտելէ առաջ խոստացայ նաեւ երկու խօսք ըսել Պերլինի թանգարանին և նաեւ Սիէնայի որմանկարին մէջ գծուած գորգերուն մէջ գտնուող վիշապին հետ յիշուած փիւնիկին մասին։

Սրաջին անգամ ըլլալով Արմենակ Սալաթիան փիւնիկի մը գոյութեան մասին գրեհան փիւնիկի մը գոյութեան մասին (վերոյիշեալ Հայ գորգերուն մէջ) տարաւ կոյս կը յայտնէր ըսելով. «Իսկ զալով կոյս կը յայտնէր ըսելով. «Իսկ զալով փիւնիկին՝ ասիկա ինծի երեւակայական

կը թուի»¹. առանց աւելցնելու թէ ինչո՞ւ, և կամ եթէ փիւնիկ չէ, ինչ է այդ կերպաւորութիւնը, որուն գոյութիւն ունենալը բացարձակապէս կարելի չէ ուրանալ։

Հայ աւանդութեանց կամ Հայ կրօնից մէջ ինծի անձանօթ կը մնայ փիւնիկին տրուած որ և է պաշտօն կամ յիշատակութիւն, ինչպէս որ վիշապը ունի և կը

1. Շար. 1919. էջ 420.

վկայէ այդ գիրքը: Պերլինի թանգարանին գորգը նկատի առնելով միայն, որուն արտագրութիւնը ուսումնասիրութեանս հետ

Լուսանցադարձ 1356ին գրուած ճաշոցէ մը
(Մատենադարան Ս. Ղազարու)

կու տամ, մենք հոն կը գտնենք վիշապին հետ կտուցով և ճիրաններով թռչնակերպ մը: Բան մը որուն բնատիպը թռչունն է եղած, որ սակայն իր բնատիպէն խառնակուած, վատասերած երեւոյթով մը մեզի հասած է: Ըստ իս այդ կերպաւորումը Արծիւ է և ոչ թէ փիւնիկ: Թռչուններու այս թագաւորը գոյութիւն ունի Հայ անցեալին մէջ: «Արծիւը Արտաշէսեան հա-

րըստութեան գլխաւոր նշանն էր ինչպէս կ'երեւի Արտաւազդ Ա թոռան՝ Տիգրան մեծի դրամներուն վրայ: Արտաշունիք արծիւը բարձրաստիճան զօրապետներու սաղաւարտին վրայ՝ դրօշներու տէգին ծայրը կը գետեղէին»¹:

Հայ քրիստոնեայ դարերուն արծիւը պահեց իր գիրքը Հայոց մօտ: Հին աւերակներու մէջ կը հանդիպինք արծիւին: Հին Հայ պարիսպի մնացորդներ ունէին

Լուսանցադարձ 1356ին գրուած ճաշոցէ մը
(Մատենադարան Ս. Ղազարու)

1. Թէոդիկ, 1923. էջ 185: Օ. Գ. Գալուստեանի գրութիւնը:

արծիւ քանդակներ, Զուարթնոցի եկեղեցւոյն աւերակաց մէջ փառաւոր խոյակներ կան: արծիւի քանդակով: Հայ ձեռագրաց մէջ արծիւը պահեց կամ շահեցաւ բարձր դիրք մը, ընդհանրապէս Յովհաննէս աւետարանչին մանրանկարին հետ: Ասկէ օրինակ մը ունինք 1197ին ծագկուած և գրուած Սկեւոյ Աւետարանին մէջ², Յովհաննու աւետարանին սկիզբը խորանին վրայ: Դարձեալ քրիստոնէութեան շրջանին «Արծիւը Բագրատունեաց հարստութեան տոհմային նշանն է, և կ'երեւի յաճախ եկեղեցիներու և պալատներու որմերուն վրայ»³: Արծրունեաց տոհմն ալ կ'երեւար թէ իր անունը ստացած էր Արծիւէն:

Եւ սակայն ամէն պարագայի տակ Արծիւը ի Հայս մուտ գտաւ Արշակունեաց տոհմին հետ և Տիգրանի պապերուն օրով: Արծիւին գոյութիւնը ի Հայս ասկէ աւելի հին ըլլալուն կը տարակուսիմ: Յետոյ արծիւը իրը ցանկալի կամ յաղթական մուտ չգտաւ ի Հայս, այլ իրը թշնամի, չսիրուած, ատուած նշան: Հեթանոսութեան Ուրարտական շրջանին արծիւին չենք հանդիպիր ի Հայաստան. ան Հայոց կը ներկայացուի Հայ Պարթեւ թշնամու թեանց հետ: Հայք և Պարթեւք եղան երկու երդուեալ թշնամիներ, պատերազմեցան իրարու հետ անսպառ ոխակալուածքով մը, և Պարթեւաց նշանն էր արծիւը: Իսկ Արշակունիք որոնք Մովսէս խորենացի «Ի Պարթեւաց առաջ եկած է խորենացի»⁴ հայացուցին արծիւը, նոյն համարում⁵ հայացուցին արծիւը, նոյն իսկ քրիստոնէացնելով եւ սրբացնելով զայն:

Ըստ երեւոյթին առաջին անգամ Մեծն Տիգրան յաղթելով Պարթեւներուն, այդ յաղթանակը յաւերժացուց իր դրամներուն վրայ: «Մեծն Տիգրանի դրամներուն վրայ ութանկիւն արեգակը՝ թագին ամենէն փառաւոր տեղը զետեղուած է, իր պապուն և իր յաղթութեամբը սեփականացուցուած Պարթեւեան արծիւներուն մէջ՝ տեղը, որոնց կտուցներն զէպ ի արեգ դարձած ըլլալը նշանակ է արեգակին

գերազանցութեանը: Մեծն Տիգրան իր թագին վրայ ունեցած է նաեւ միմիայն արեգակի քանդակումով դրամ»⁵: Այսպէս

Լուսանցադարձ 1356ին գրուած ճաշոցէ մը
(Մատենադարան Ս. Ղազարու)

ինչ որ կարելի է Արեւին և Արծիւին մէջ, նոյնը կարելի էր վիշապին և Արծիւին մէջ: Արեւը Արիական էր, իսկ վիշապը գուցէ աւելի հին Արեւէն և Ուրարտա-

1. Տե՛ս աստ Բզմվպ. էջ 478:
2. «Հանդէս Ամսօրեայ» 1930. էջ 222. նկար թիւ 11.
3. Թէոդիկ, 1923. էջ 186.
4. Պատմ. Հայոց, Պալատեան. 1902. էջ 70.
5. Թէոդիկ, 1923. էջ 184:

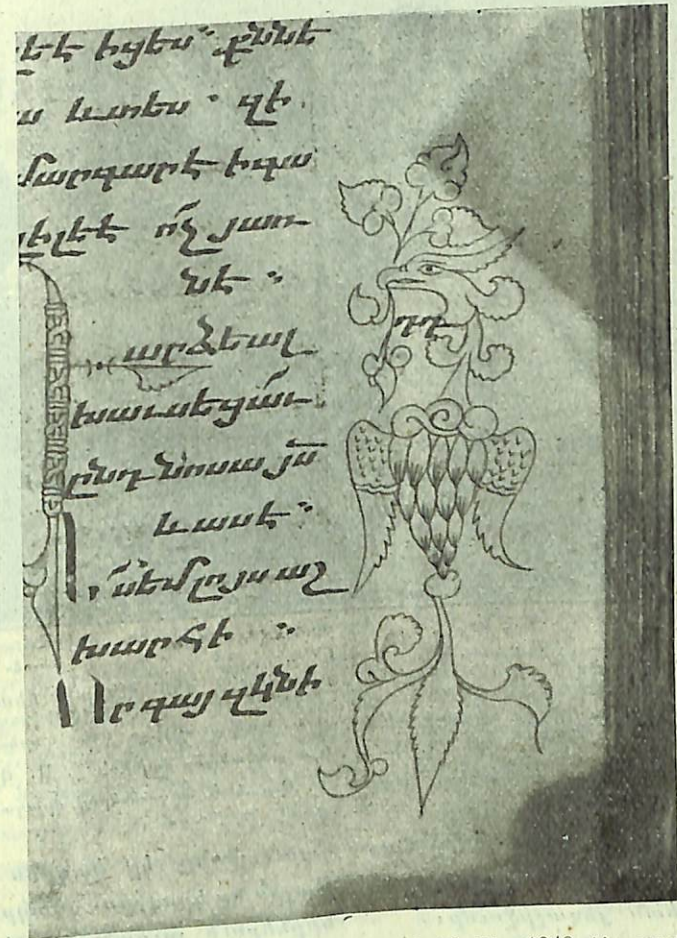
կան: Նախապէս ըսի որ Արիական ազգեցութիւնը Հայաստան (Ուրարտու) եկաւ Քրիստոսէ Ե-Ձ դար առաջ, և միայն տիրապետող տարր մը, որ բնիկ տարրէն շատ աւելի փոքրութիւն էր, կը կազմէր այդ Արիական տարրը, որով Վիշապը կը շարունակէր ներկայացնել բնիկ նշան մը, է գիտնականներէն՝ որպէս փիւնիկ թռչուն: Դիտելով Պերլինի թանգարանին գորգը, զայն կը գտնենք գրեթէ հաւասար, քառակուսի բաժնուած երկու մասերով, մին միւսին գրեթէ տառացի կրկնութիւնը, բացի ինչ ինչ ընդօրինակչական մանր սրբաներէ: Գծագրութիւնը կը ներկայացնէ

Ղուսամբազարդ նրուսաղէմի Ս. Յակոբի վանքին թիւ 1949 ձեռագրին
որ կը ներկայացնէ զարմանալի կազմաւորութեամբ վիշապ մը (զիսէն դատելով) անշուշտ գծագրելի
մը երեւակայութեան մէկ ցանկութեան ստեղծագործութիւնը:

պահուած հասարակ ժողովրդեան մէջ: Արեւին չափ Վիշապն ալ թշնամի էր արծիւին, և անոր դէմ պայքար մղեց, և ահա այդ է եղած պատճառը որ Պերլինի թանգարանին գորգին նման օրինակներու մէջ Արծիւը և Վիշապը իրարու դէմ պայքարելու զբաղած ցոյց տրուած է, թէեւ արծիւը սխալմամբ մինչեւ այժմ նկատուած բազմաչեայ, երկճիւղ լեզուով վիշապ մը որ կծկուած է յարձակելու համար իր ներքեւը գտնուող վրդոված արծիւին վրայ: Նշանակելի է որ արծիւը գծագրութեան մէջ գետեղուած է վիշապին տակ: Յետոյ արծիւը ունի վրդովեալ, փռուողները ցրուած (վզին շուրջ) վիճակ մը, որ իրմէ բարձր գտնուող վիշապին հանդէպ ինք-

զինքը պաշտպանել կը ջանայ իր մագիւններով և կորածեւ կիսաբաց կտուցով: Այս կազմութեամբ և գրեթէ գծաձեւերով յար և նման (ուր արծիւը որոշ է) կայ Էջմիածնի Հեթում թագաւորի ճաշոցին (թիւ 979) էջ 334, խորանին ձախ կողմը հրաշալի աշխատութիւն մը ժ.Գ. դարէն. ասիկա ձրացնելու վիշապէն վեր, և ասոր համար ալ ունինք ոչ շատ հին Հայ գորգ մը որ կը գտնուէր Էջմիածնի թանգարանին մէջ: Գորգը, ըստ Չօպանեանի է «կապերտ, գոր եպիսկոպոսական ձեռնադրութեան առան կը ձգէին կաթողիկոսին ոտքերուն տակ: Արծիւը հայրապետական իշխանու-

Ղուսամբազարդ նրուսաղէմի Ս. Յակոբի վանքին թիւ 1949 ձեռագրին, էջ 325

իրապէս զիւտ մըն է որ իմ կանխապէս ունեցած համոզումներս կը հաստատէ և գեղարուեստական (միջազգային) մեծ նշանակութիւն ունի: Հոն գործածուած արծիւին նմանակ արծիւ մ'ալ կայ երուստղէմի թիւ 1949 ձեռագրին էջ 325 Ա. սրահ. որուն արտատպութիւնը կու տամ: Սակայն արծիւը չմնաց այս զիրքին մէջ. Քրիստոնեայ դարերը եկան զայն բարթեան խորհրդանշանն է՝: Յիշեցնեմ որ Ղուսաւորիչ, Հայ կաթողիկոսութեան հաստատիչը, Պարթեւական ծագում ունէր: Էջմիածնի գորգին մէջ մեզի կը ներկայացուի արծիւ մը և վիշապ մը, միայն թէ Պերլինի թանգարանին օրինակին ճիշտ

1. Հայ Եջեր, նկար 22. Էջմիածնի կապերտ:
2. Հայ Եջեր, էջ 109.

հակոտնեայ շարադրութեամբ, արծիւը կը ըութեանց¹ վրայ ուսումնասիրութեանս գտնուի վիշապին վրայ: Վիշապը (օձա- հետ այս ուսումնասիրութիւնս ալ կընայ նման) զալարուած, օղակուած կը մնայ օգտակար ըլլալ Հայկական գորգերու դա- յաղթական արծիւին մագիլներուն կամ սաւորմանց և խմբաւորմանց համար. ասկէ

Ս. ԷՋՄԻՍՅՈՒՆ

Լուս. Հ. Գ. Նահապետեանի

Ձուարթնոց եկեղեցւոյն չորս սիւներուն խոյակներէն մին՝ Արշակունեաց արծիւով

Այս պատմական խմբանկարին մէջ կը տեսնուի եղբարախոտ Կոմիտաս Վ.ը (զեռ սարկաւազ), Միւրթարեան Ուխտիս երկու հայրերուն միջեւ. աջին՝ Հ. Գ. Վ. Նահապետեան, ձախին՝ Հ. Ս. Վ. Յովսէփեան:

Սպիտակագգեստ վարդապետը՝ Խաչիկ Վ. Դատեան պեղումներով զբաղած:

քին: Կ'արժէ այս երկու օրինակները հա- մեմատել իրարու հետ: Հոս որոշ կ'երե-ւայ քրիստոնէութեան յեղաշրջումը:

Այսքան վիշապին, փիւնիկին և ար-ծիւին վրայօք:

Հայ և Արաբ գեղարուեստի յարաբե-

ութիւնը Գամգաս, Մ. Ն.
1930 Դեկտ.

զատ անոնք կը կազմեն օղակները շրջ-թային որ գորգերու գծագրութեանց զաղտ-նիքներուն լուսարանութիւնը կը ներկա-յացնեն հետզհետէ:

1. Հրատարակելի Անահիտի մէջ. այժմ պատրաստ:

Յ. ԶԻՆՐՏԵԱՆ

ՏԱՐԵԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԵԱՆ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՃՍԿԱՏԱԳՐԻՆ

(Զ. ԴԱՐԷ Ն. Ք. ԳՐԻՍՏՈՍ ՄԻՆՁԵՒ ՄԵՐ ՕՐԵՐԸ)

(Շար. տես Բազմավէպ 1931, էջ 246)

ԳԼՈՒԽ Ե.

Բիւզանդական Հայաստան և Պարսկական Հայաստան. — Յուստինիանոսի և իր յաջորդներուն գործունէութիւնը Հայաստանի մէջ. — Արաբական տիրապետութիւնը. — Կոիւնքը ընդմէջ Բիւզանդիոնի և Արաբացւոց՝ Հայաստանի համար. — Բազրատունիք և Մամիկոնեանները. — Կարգ մը ընդլզումներ Մահմետական լուծին դէմ. — Բազրատունեաց թագաւորութեան իշխանութեան հասնիլը. (422-885)

Երկու դարերու ընթացքին մէջ (Ե և Զ) Հայաստան բաժնուած մնաց հռոմէական կայսրութեան (Բիւզանդիոնի) և Պարսկա- ներու միջեւ: Այս երկու մասերուն բախտը միօրինակ չէր¹: Բիւզանդական մասին մէջ մտած էր կայսերական վարչութիւն: Պար- մտած էր կայսերական վարչութիւն: Պար- սից մասին մէջ, ըստ բացատրութեան հայ պատմագրին Եղիշէի, — «թագաւորութիւնը անցաւ նախարարաց ձեռքը», այսինքն կալուածատէր իշխաններու: Պարսից թա- գաւորը կը նշանակէր հոն իւր մարզպանը (կառավարիչ), բայց սա նախ կը կառա- վարէր նոյն նախարարներու միջոցաւ, տուրքեր հաւաքելով, ընծեռելով պայմա- նադրուած չափով ձիաւոր զօրք եւն. եւն., նաղրուած չափով ձիաւոր զօրք եւն. եւն., և երկրորդ՝ ժամանակէ մը ետքը նոյն մարզպանի պաշտօնի տեղ սկսան նշանա- կուիլ առանձին նախարարներ: Այսպէս աստիճանաբար Հայաստան տրոհուեցաւ իշխանական մանր և մեծ շարքերու, որոնց իշխանականութիւնն առ կեդրոնական իրական հպատակութիւնն առ կեդրոնական իշխանութիւնը շատ տարբեր էր մէկմէկէ: Ե — Ե դարերու Հայկական յուշարձանները կը հաշուեն մինչեւ 50 իշխանութիւններ, որոնց մէջ մասնաւորապէս յառաջացած էին Մամիկոնեանները, Բազրատունի և Ար- ծրունի ասպետներ: Պէտք է դիտել, որ կա- լուածատէր իշխանները Բիւզանդական Հա- յաստանի մէջ, այն դարաշրջանին, նոյն-

պէս ձեռք ձգած են մեծ ազդեցութիւն, այնպէս որ բոլոր Հայաստանի մէջ աւա- տական դրութիւնը կը զարգանար կեանքի կազմի մէջ: Բայց Բիւզանդական Հայաս- տանը յօժար կամքով կը հպատակէր հա-ւատակից կայսեր իշխանութեան, յան- ձնառու ըլլալով հելլենականութեան նոր հոսանքներուն: Ընդհակառակն Պարսկա- կան Հայաստանը տուայտանքով կը տանէր անհաւատներու լուծը, և հոն, իրենց ազ- գային իշխանութիւնը ի դէմս տեղական նախարարներու կ'առնէր մասնաւոր պատ- կառելի նշանակութիւն:

Հայոց պարսկական տիրապետութեան դէմ ունեցած տոգոհութիւնը երկար շարքով ապստամբութեամբ կ'արտայայտուէր Ե և Զ դարերու շրջանին: Արդէն 451 թուին բոլոր Պարսկահայաստանը վառուած էր ապստամբական բոցով, ասիկա առիթ առաւ Յազկերտ Բ. ջնջելու քրիստոնէութիւնը իր երկրի վրայէն: Միաժամանակ ապստամ-

1. Յաջորդ բացատրութեանց մէջ մենք կը հետեւինք Ֆ. Տուրքերիի և Ն. Աղոնցի, ինչպէս նաեւ համեմա- տական մասերու մէջ Զիւրաբի, Թ. Ուսպենսկիի, Իւր- կուլակովսկիի, Ծ. Գիւլի եւն. Բիւզանդիոնի պատմիչ- ներու, լրացնելով անոնց տուած տեղեկութիւնները ժա- մանակակից պատմիչներու վկայութեամբ. Յոյներու (Պրոկոպիոսի եւն.) և Հայոց (Սեբեոսի, Յովհաննէս Կա- թողիկոսի, Ղ. Էստրիոնի եւն.):